

L'EXPERIÈNCIA ARTÍSTICA DE LA FOTOGRAFIA COM A EINA TERAPÈUTICA: ESTIMULACIÓ EMOCIONAL I NORMALITZACIÓ DE LA IMATGE DE L'ALZHEIMER I LA VELLESA

L'experiència artística de la fotografia com a eina terapèutica: estimulació emocional i normalització de la imatge de l'Alzheimer i la vellesa

Victòria Alemany Abraham
Clemente Dorado Morgado
Sira Fiz Vozmediano
Antònia Fontanet Cifre
Estefanía Gallardo Nielsen
Maribel Merino Tomé
Antonio Molina Balsalobre
Margarita Roser Hernández
Catalina Rubio López
Blanca Rubio Velázquez
Javier Ureña Morales
Javier Vich Morlà

Resum

La Residència i Centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de la Conselleria de Família i Serveis Socials acull una població de gent gran que té un nivell màxim de dependència i molts de casos, a més, també tenen diagnòstic de demència en els graus moderat i avançat. Aquesta problemàtica, que té repercussions sociosaniàries importants, precisa un abordatge integral que incideixi en tots els aspectes que estan lligats al deteriorament cognitiu, al declivi físic i a alteracions conductuals associades a la patologia. Tot i que és un procés crònic, irreversible i progressiu, fins i tot a les darreres fases de la malaltia es poden aplicar diferents estratègies d'intervenció que tenen resultats positius.

«El gesto como terapia. Fotografías Antonio Molina» i «De los besos no me olvido. Los enfermeros azules visitan mi colegio» són dos projectes que potencien el valor del gest i els beneficis de l'emoció com a eina valuosa per comprendre la solidaritat intergeneracional i la normalització de la imatge de la demència, i acostar-nos-hi, en una aposta per les teràpies no farmacològiques. A través de l'experiència artística, mitjançant la fotografia, el vídeo i el dibuix, hom pretén que la imatge sigui un punt de partida per investigar i fer propostes socioeducatives al voltant de la vellesa i la dependència.

Resumen

La Residència i Centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de la Conselleria de Família i Serveis Socials acoge a una población mayor con el máximo nivel de dependencia y con frecuencia diagnosticada de demencia en sus grados moderados y avanzados. Esta problemática, que tiene importantes repercusiones socio-sanitarias, precisa de un abordaje integral que incida en todos aquellos aspectos ligados al deterioro cognitivo, declive físico y alteraciones conductuales asociadas a la patología. A pesar de tratarse de un proceso crónico, irreversible y progresivo, incluso en las últimas fases de la enfermedad se pueden llevar a cabo diferentes estrategias de intervención con resultados positivos.

«El gesto como terapia. Fotografías Antonio Molina» y «De los besos no me olvido. Los enfermeros azules visitan mi colegio» son dos proyectos que potencian el valor del gesto, y los beneficios de la emoción como herramienta valiosa para la comprensión y el acercamiento, en una apuesta por las terapias no farmacológicas, la solidaridad intergeneracional y la normalización de la imagen de la demencia. A través de la experiencia artística, mediante la fotografía, el vídeo y el dibujo se persigue hacer de la imagen un punto de partida para la investigación y para propuestas socioeducativas en torno a la vejez y la dependencia.

1. Introducció

El 2012 fou declarat Any Europeu de l'Envel·liment Actiu i de la Solidaritat Intergeneracional. Les institucions europees es plantejaren l'objectiu de sensibilitzar sobre la contribució que la gent gran pot aportar a la societat, a la vegada que pretenien animar els responsables polítics a actuar per crear més bones oportunitats per a l'envel·liment actiu i enfortir la solidaritat intergeneracional.

L'equip tècnic de la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel va dur a terme dues experiències que va començar el 2012 i que utilitzaven l'experiència artística com a punt de partida per, d'una banda, aplicar estratègies terapèutiques dins el centre i, per l'altra, fomentar una imatge de la vellesa i la demència allunyades dels estereotips negatius que generalment es transmeten. Ambdós projectes varen tenir, a més, extensió comunitària a través d'exposicions i de visites a centres escolars de l'àrea metropolitana de Palma, que varen ampliar els objectius inicials i feren possible que la gent gran amb demència fos protagonista de diverses activitats socioeducatives.

2. Intervenció en els processos de demència del tipus Alzheimer. Justificació i aproximació científica al projecte

L'envel·liment de la població les darreres dècades ha motivat un augment significatiu de l'interès científic i clínic pel declivi cognitiu associat a l'edat. La malaltia d'Alzheimer (MA) és la causa més freqüent de demència en les persones de més de 65 anys i la seva freqüència s'incrementa amb els anys. Des del punt de vista assistencial, aquesta incidència suposa un repte per als serveis socio-sanitaris. Els tractaments són costosos, els recursos especialitzats encara són escassos i el diagnòstic no sempre es fa a les fases inicials.

2.1. Epidemiologia

Les demències són un problema socio-sanitari important en els països desenvolupats. La MA és la tercera causa de mort en aquestes regions, darrere malalties cardiovasculars i el càncer. No obstant això, el que fa que aquesta malaltia tingui un impacte tan fort en el sistema sanitari i en el conjunt de la societat és, sens dubte, que és irreversible, que no existeixi cap tractament curatiu i la càrrega que representa per als familiars dels afectats.

La MA és la demència més freqüent en la població de gent gran i representa entre el 50% i el 60%. Es calcula que en el món hi ha vint-i-quatre milions de persones que la pateixen i que en tres dècades en seran el doble.

L'etiopatogènia de la MA és múltiple. És hereditària entre un 1% i un 5% dels casos (MA genètica) per transmissió autosòmica dominant i es manifesta generalment abans dels seixanta-cinc anys. En la resta dels casos (MA complexa o esporàdica), l'etiologia és multifactorial i hi ha diversos factors de risc, que inclouen la predisposició genètica (evidenciada perquè n'augmenta la freqüència si un parent de primer grau té la malaltia, i més encara si són més d'un), l'edat (és més freqüent dels seixanta-cinc anys endavant, edat a partir de la qual el risc es duplica cada cinc anys) i factors de risc exògens, ambientals, que sembla que n'afavoreixen el desenvolupament, com passa amb els traumatismes cranioencefàlics greus.

Ha estat diagnosticat aproximadament a devers cinc-centes mil persones a Espanya, tot i que es parla d'un total de vuit-centes mil malats entre diagnosticats o no. A més, s'estima que l'any 2025, a Espanya, hi haurà un milió dos-centes mil afectats d'Alzheimer.

2.2. Tractament: teràpies farmacològiques, teràpies no farmacològiques i cures

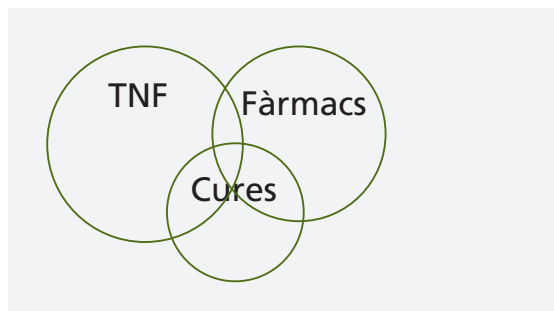
El tractament de la malaltia d'Alzheimer s'enfoca des d'un vessant farmacològic, fonamentalment amb inhibidors de l'acetilcolinesterassa i la memantina (associats o no a ansiolítics, antidepressius i/o neurolèptics, pel maneig dels trastorns conductuals). A banda, i a causa de la importància epidemiològica de la demència, els darrers anys hi ha hagut un interès creixent envers les intervencions no farmacològiques. Existeixen al respecte un nombre significatiu de dades que corroboren la possibilitat de dur a terme intervencions en aquest nivell, encara que la majoria dels estudis tenen limitacions metodològiques, sobretot quan el deteriorament cognitiu és greu.

La proposta terapèutica ideal seria un model dinàmic i interactiu que integràs ambdós enfocaments:

Imatge 1 | *Teràpies en demències¹*

---

¹ Imatge extreta del «Mapa de teràpies no farmacològiques para demencias tipo Alzheimer». <http://www.crealzheimer.es/InterPresent1/groups/lmserso/documents/binario/mapayguainiciaciintnfalzhpapar.pdf>.

La taula següent, extreta de la mateixa font documental, recull les principals teràpies no farmacològiques amb el seu grau de recomanació

Taula 1 | Teràpies no farmacològiques

TNF recomanades			
Grau de recomanació	Pacient	Curador familiar	Curador professional
A		I. multicomponents	
B	Estimulació cognitiva, entrenament AVD, musicoteràpia, intervencions conductuals, exercici físic, massatges i tacte	Educació i entrenament, assessorament i gestió de casos	Educació general, programes per prevenir subjeccions mecàniques
C	Suport extern, reminiscència, validació, suport i psicoteràpia, intervenció sensorial, teràpia de llum, teràpia amb animals, artteràpia, teràpia recreativa, intervencions multicomponents	Suport, cures de respir	

Com exposen els autors, no hi ha intervenció coneguda en la malaltia d'Alzheimer amb un grau de recomanació «A». Tot i això, «mentre els fàrmacs no aconsegueixin avanços significatius, seguirem necessitant les teràpies no farmacològiques com a tractament per millorar la qualitat de vida de pacients, familiars i professionals».

3. La imatge en programes integrals d'atenció a la demència tipus Alzheimer

3.1. Discussió

La neuropsicologia ha constatat que l'amígdala i l'hipocamp (estructures cerebrals relacionades amb la memòria i emoció) es relacionen entre si d'una manera estreta. Per això, la hipòtesi d'integrar, com un component rehabilitador més, els aspectes emocionals en els programes d'atenció a les persones amb demència pareix que està justificada.

La percepció i el reconeixement de cara com a funcions cerebrals complexes d'una gran importància psicològica són objecte d'estudi per part de la comunitat científica. A més, la cara és un estímul omnipresent del qual deriva informació crucial per a la comunicació no verbal. L'evidència assenyala que els estímuls emocionals (tant positius com negatius) es recorden més bé que els neutres, i, més concretament, sembla que la informació visual de contingut emocional és més ben recordada que la neutra (Gordillo et al. 2010).

Les persones amb demència tenen alteracions gnòstiques que dificulten el reconeixement de cares (prosopagnòsia), però aquest fet no té perquè dur associat el no reconeixement de

l'emoció que es manifesta, de l'expressió facial que s'evidencia. Aquesta hipòtesi és la que fonamenta el projecte «El gesto como terapia», a pesar que els resultats de les investigacions no són concloents. Zapata (2008) posa de relleu que «recentment s'ha prestat atenció als aspectes emocionals de la malaltia, en particular, a la percepció de les expressions facials de l'emoció. Els resultats obtinguts en aquesta important àrea són contradictoris. Alguns estudis mostren que no existeix deteriorament d'aquest tipus de percepció emocional, mentre que d'altres sostenen que sí que hi ha aquest tipus de dèficit».

3.2. «El gesto como terapia»: l'evocació d'emocions positives a través de la imatge fotogràfica

El projecte «El gesto como terapia» consisteix a utilitzar la fotografia i l'acte fotogràfic com a part d'un programa integral d'intervenció neurocognitiva que duem a terme l'equip tècnic de la La Residència i Centre de dia Oms-Residència Sant Miquel del Govern de les Illes Balears. L'objectiu principal és utilitzar el gest captat pel fotògraf com a indicatiu evocatiu d'emocions positives per a residents, familiars i professionals de la institució, ja que suggerim que la vinculació afectiva no «s'oblida», en tot cas de vegades no és evident, «no es veu». «El gesto como terapia» està inclòs en un projecte més ambiciós de condicionament de l'entorn que s'ha desenvolupat a la residència.

Durant tota una setmana, vàrem comptar amb la presència del fotògraf Antonio Molina, que va fer sessions fotogràfiques amb els residents, amb ells i els familiars en interacció, en tallers intergeneracionals i en sessions de teràpia amb animals. En total, va captar més de tres mil imatges. Una selecció d'aquestes fotografies ha passat a formar part del mobiliari del centre, gràcies a la col·laboració de l'Obra Social La Caixa.² Estan penjades en els espais més freqüentats, de manera que els residents, familiars i cuidadors professionals en poden captar la presència i interactuar-hi emocionalment d'una manera natural i no dirigida.

Imatge 2 | *Les fotografies com a teràpia formen part del centre*

---

² Han estat exposades per al públic general a la seu de la Fundació Palma Espai d'Art-Casal Solleric el maig de 2013.

El foment de la motivació, les emocions positives i l'estimulació sensorial són, segons el Centro de Referencia Estatal de Atención a Personas Mayores con Enfermedad de Alzheimer y otras Demencias (CREA), una part imprescindible de programes integrals d'atenció. La imatge fotogràfica i el fet d'incloure-la en el centre físic de la nostra residència té l'objectiu definitiu de millorar l'assistència al resident en el marc d'un model dinàmic i interactiu de teràpies, i, d'una manera comunitària, ampliar aquest benefici a les famílies, als treballadors del centre i al públic en general.

Segons publicà el CREA de Salamanca el 2012: «[...] La funció dels afectes en les demències evidencia la importància que la seva atenció graviti en la persona afectada. Segons Bowlby, la vinculació afectiva és instintiva i les persones amb Alzheimer mantenen la vinculació afectiva fins al final. [...] Si connectam amb les emocions de la persona malalta, establim la comunicació. Perden pes les paraules i guanyen protagonisme els missatges no verbals. Des del punt de vista biològic, està constatat que l'amígdala i, en conseqüència, les persones amb Alzheimer, són molt sensibles als successos emocionals. Aquesta perspectiva ens ofereix un camí poc transitat: la relació de les emocions i l'Alzheimer. Ens queda molt per aprendre, educar i formar per millorar l'atenció a les demències».

Imatge 3 |
*Fotografies del
 projecte "El gesto
 como terapia.
 Fotografías
 Antonio Molina"*

3.3. «De los besos no me olvido. Los enfermeros azules visitan mi colegio». **Programa educatiu per a educació infantil i educació especial**

«De los besos no me olvido» és una proposta educativa que aproxima la realitat de l'Alzheimer i la vellesa als centres d'educació infantil de l'àrea metropolitana de Palma. D'una manera paral·lela, també s'ha dut a terme a un centre d'educació especial de Palma com a experiència pilot.

El projecte es desenvolupa en quatre fases:

1. Aproximació dels professionals al centre educatiu: sessió amb els alumnes mitjançant dinàmiques i jocs.
2. Visita guiada dels alumnes a la Fundació Casal Solleric per veure l'exposició «El gesto como terapia. Fotografías de Antonio Molina».
3. Treball a l'aula: fer dibuixos o escrits, que després varen ser remesos a la residència perquè en fes una exposició pública.
4. Exposició dels treballs al públic: els treballs s'exposen al Centre d'Història i Cultura Militar de les Balears.

La sensibilització és la primera etapa de qualsevol procés de conscienciació. Desperta la curiositat i fa que hom es qüestionï aspectes que fins aleshores li havien passat desapercebuts. Aquesta etapa té l'objectiu principal de «crear necessitats de». «De los besos no me olvido» pretén que l'alumne s'interessi per una realitat que potser li és aliena, però emprant i promovent una sèrie d'activitats coherents i planificades que projectin una imatge positiva del que serà l'escenari social i demogràfic dels pròxims anys.

Imatge 4 |
*Sessió
 formativa a l'aula*

El projecte es duu a terme amb una metodologia participativa, activa, tant per als professors i tècnics com per a l'alumnat que el desenvolupa. Els objectius didàctics no solament «s'aprenen», sinó que també volem que «s'exerceixin», que els nins reconeixin el valor del gest i els beneficis de la comunicació no verbal, que reconeixin l'emoció com a eina valuosa per a la comprensió i l'entesa. Aquest projecte de la Conselleria de Família i Serveis Socials s'ha posat en marxa amb la col·laboració de l'Obra Social La Caixa, la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats, i el Col·legi Oficial d'Infermeria de les Illes Balears.

Imatge 5 | *Dibuixos del concurs*

Les famílies de cada vegada tendran més avis, però també més avis dependents, ja que s'allarga l'esperança de vida. «De los besos no me olvido» ens aproxima a la realitat de la demència i als aspectes que hi estan lligats: a la persona gran que de cada vegada necessita més ajuda per dur a terme les activitats bàsiques de la vida diària, que té oblit i alteracions de la conducta, però que, a pesar del deteriorament progressiu que pateix, manté viva la memòria emocional.

Mostram als infants que aquestes persones grans, que podrien ser els seus avis, són receptives a les besades, a les abraçades i al contacte més directe. Intentam que els infants se'ls acostin sense por i des de la comprensió i la tendresa, en un gest que, sens dubte, beneficia tothom. Promovem una imatge comprensible, normalitzada i propera de la malaltia, incidint més en el que roman que en les pèrdues que hi estan associades.

3.4. Promoure una nova imatge de la demència i vellesa a la comunitat

Segons dades de l'estudi «Proyecciones de la población a corto plazo (2012-2022) y a largo plazo (2012-2052)» de l'INE, un 37% de la població tindrà més de seixanta-quatre anys el 2053. Aquestes projeccions sociodemogràfiques són la justificació per introduir la vellesa

com a part del projecte educatiu «De los besos no me olvido» i per exposar a la comunitat les fotografies d'«El gesto como terapia. Fotografías de Antonio Molina». Ens enfrontam a una societat en la qual es farà de cada vegada més visible la presència de la persona gran (derivada del sobreenvelliment i de la rectangularització de les corbes de supervivència), els infants i la societat en general han d'estar sensibilitzats i familiaritzats amb un sector de la població amb el qual hauran de conviure necessàriament en les seves pròpies famílies o en la comunitat.

Imatge 6 | *Els infants visiten el Casal Solleric. Interacció amb residents*

Des de la impressió també es genera coneixement i es pot generar també el que Spinoza denominava *ciencia intuitiva*, això és, comprendre des de la intuïció, des de l'emoció, des del que significa la vivència estètica. Suggestim que l'art és capaç de contribuir a una nova mirada sobre l'envelliment, pot oferir un punt de reflexió en la construcció d'un paradigma nou sobre l'aproximació a la persona gran, o almenys reenforçar la mirada, convidar a veure.

4. Reflexió final

La suma d'«El gesto como terapia» i «De los besos no me olvido» ha estat, a més d'una estimulació neurocognitiva per als residents, un gest de solidaritat intergeneracional, d'aproximació a les persones grans dependents: les mostren amb normalitat i d'una

manera propera i comprensible a tot el públic en general, però sobretot als familiars, curadors, treballadors de la residència i especialment als infants que han participat en el projecte. A través de les fotografies i del contacte directe amb els residents, hem pogut reconèixer el valor del gest i de les emocions en fases avançades de l'Alzheimer, unes fases en què l'afectat deixa de tenir la capacitat de comunicar-se amb paraules, però conserva la comunicació no verbal. D'aquesta manera, hem volgut aprofundir en un camí pot transitat: la relació de les emocions i l'Alzheimer. Ens queda molt per aprendre, educar i formar per millorar l'atenció a les demències.

Imatge 7 | *Imatge d'“El gesto como terapia. Fotografías Antonio Molina”*

Referències bibliogràfiques

Arana Martínez, J. M., Carro Ramos, J., García Meilán, J. J., Gordillo León, F., Mestas Hernández, L., Pérez Sáez, E., Salvador Cruz, J. (2010). Emoción y memoria de reconocimiento: la discriminación de la información negativa como un proceso adaptativo. *Psicotema*, 22, 765-771.

Arroyo-Anlló, E. M., Chamorro Sánchez, J., Poveda Díaz-Marta, J. (2012). Técnicas de rehabilitación neuropsicológica en demencias: hacia la ciber-rehabilitación neuropsicológica. *Pensamiento psicológico*, 10, 107-127.

CRE Alzheimer de Salamanca. (2012). El alzheimer y otras demencias; uso del lenguaje en los medios de comunicación. Extret el 8 d'octubre del 2012 des de http://www.crealzheimer.es/InterPresent2/groups/imserso/documents/binario/libro_demencias2012.pdf.

CRE Alzheimer de Salamanca. (2011). Programa de actuación cognitiva en demencias. Extret el 8 d'octubre del 2012 des de http://www.crealzheimer.es/InterPresent2/groups/imserso/documents/binario/guia_pacid_web.pdf.

CRE Alzheimer de Salamanca. (2011). Mapa y guia de TNF para demencia tipo Alzheimer. Extret el 8 d'octubre del 2012 des de <http://www.crealzheimer.es/InterPresent2/groups/imserso/documents/binario/mapayguainiciacintnfalzhpapr.pdf>.

De la Vega, R., Zambrano, A. (2011, abril). Alzheimer. Circunvalación del hipocampo. Extret el 26 de juny del 2013 des de <http://www.hipocampo.org/alzheimer.asp>.

De Pedro-Cuesta J., Virues-Ortega J., Vega S., Seijo-Martínez M., Saz P., Rodríguez F., (et al.) (2010). Prevalence of dementia and major demencia subtypes in Spanish populations: a reanalysis of demencia prevalencia surveys, 1990-2010. *BMC Neurol.* 2010; 9-55.

Díaz Barrando, M. (2004). Imágenes para la memoria: la fotografía en soporte digital. *Pasado y memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 3, 57-72.

Feinstein J. (et al.) (2010). Sustained experience of emotion after loss of memory in patients with amnesia. *PINAS*, 107-117.

Franco Macías, E., Suárez González, A., Bustamante Rangel, A., Gil Néciga, A. (2011, abril). Enfermedad de Alzheimer. *Medicine*, 10, 5129-5137. Extret el març del 2011 des de <http://www.elsevierinstituciones.com/ei/0304-5412/10/5129>.

Iglesias J., Olivares E., Saavedra C. (2012). Potenciales evocados como marcadores neuropsicológicos de la percepción y el reconocimiento de caras. *Revista latinoamericana de Psicología*, 44(2), 27-38.

Medline Plus (2011, 9 de juny) Mal de Alzheimer. Extret el 26 de juny de 2013 des de <http://www.nlm.nih.gov/medlineplus/spanish/ency/article/000760.htm>.

Parejo Jiménez, N. (2010). La memoria fotográfica. *Memento. Ámbitos*, 19, 117-132.

Toledo Atucha, J. (2011). Epidemiología descriptiva y analítica de la enfermedad de Alzheimer. *Real Invest. Demenc.*, 47, 16-23

Zapata, L. F. (2008, gener). Reconocimiento de las expresiones faciales emocionales en pacientes con demencia tipo Alzheimer de leve a moderada. *Psicología desde el Caribe. Universidad del Norte*, 21, 64-78.

Autors

Els autors són treballadors de la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma, d'atenció a persones amb gran dependència, titularitat de la Fundació d'Atenció i Suport a la Dependència i de Promoció de l'Autonomia Personal del Govern de les Illes Balears.

VICTÒRIA ALEMANY ABRAHAM

Son Servera, 1982. És fisioterapeuta per la Universitat de les Illes Balears. Inicialment, treballà en diversos centres hospitalaris privats i en el Servei de Valoració i Atenció Precoç del Govern de les Illes Balears. Des de l'any 2010, fa les funcions de fisioteràpia a la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma. És tutora d'alumnes d'Estades Clíniques del grau de Fisioteràpia de la UIB.

CLEMENTE DORADO MORGADO

Badajoz, 1980. És tècnic superior en animació sociocultural. Ha treballat durant quatre anys com a educador amb infants amb discapacitat psíquica. Des de l'any 2008, treballa com a tècnic en animació sociocultural a la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma. És tutor d'alumnes de pràctiques del cicle de grau superior de Tècnic d'Animació Sociocultural, de l'IES Ramon Llull.

SIRA FIZ VOZMEDIANO

Madrid, 1979. És tècnic professional en dependència. Màster en Dependència i Gestió de Serveis Socials, per la Universitat de la Corunya, i Màster en Gestió i Planificació de Residències, per l'Escola Superior de Postgrau de la Fundació Espanyola de Geriatria i Gerontologia. El 2007 va entrar com a administratiu a la Fundació d'Atenció a la Dependència del Govern de les Illes Balears, en la qual ha desenvolupat la seva trajectòria professional. El 2010 passà a ser la directora en funcions de residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma fins al 2013. Actualment és la directora tècnica de la Fundació.

ANTÒNIA FONTANET CIFRE

Palma, 1975. És psicòloga per la UIB. Ha treballat durant deu anys en l'atenció psicològica a persones adultes amb discapacitat i dependència. Els darrers tres anys ha treballat com a psicòloga de la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma. És tutora d'alumnes de pràctiques de la UIB i de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona.

ESTEFANÍA GALLARDO NIELSEN

Palma, 1983. És infermera i fisioterapeuta per la UIB. Inicialment, treballà en diversos centres hospitalaris privats. Des de l'any 2010, fa les funcions d'infermera a la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma. És tutora d'alumnes d'Estades Clíniques del grau d'Infermeria de la UIB.

MARIBEL MERINO TOMÉ

Burgos, 1962. És animadora sociocultural. El 2004 va fer un gir a la seva trajectòria laboral i es convertí en rissoterapeuta, clown i animadora sociocultural. Des de l'any 2008 treballa com a animadora sociocultural a la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma.

ANTONIO MOLINA BALSALOBRE

Múrcia, 1976. És tècnic superior en Desenvolupament d'Aplicacions Informàtiques. Ha desenvolupat la seva tasca professional com a tècnic d'assistència tècnica informàtica i des de 1998 és tècnic de sistemes a la Universitat Catòlica San Antonio de Múrcia. Fotògraf professional, desenvolupa la seva feina en l'àmbit de la fotografia social i ha col·laborat amb l'equip tècnic de la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma en el projecte «El gesto como terapia. Fotografías de Antonio Molina» i en el programa «De los besos no me olvido. Los enfermeros azules visitan mi colegio», com a autor de les fotografies i dissenyador i muntador del material audiovisual i expositiu.

MARGARITA ROSER HERNÁNDEZ

Palma, 1977. És treballadora social per la UIB. Ha treballat durant dotze anys en el món de la discapacitat psíquica i dependència. Des del 2008, ha desenvolupat la tasca de treballadora social a la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma. Actualment, és la directora en funcions del centre. És tutora d'alumnes de pràctiques de la UIB i és assessora/avaluadora de la qualificació professional SSC320_2: Atenció sociosanitària a persones dependents en institucions socials.

CATALINA RUBIO LÓPEZ

Calvià, 1984. És fisioterapeuta per la Universitat de les Illes Balears des de l'any 2007. Des d'aleshores fa les funcions de fisioterapeuta a la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma. És tutora d'alumnes d'Estades Clíniques del grau de Fisioteràpia de la UIB.

BLANCA RUBIO VELÁZQUEZ

Múrcia, 1976. És infermeria per la Universitat de Múrcia i antropòloga social i cultural per la Universitat Complutense de Madrid. Ha desenvolupat la seva tasca professional en l'àmbit hospitalari, formatiu (cicles formatius de Formació Professional i a la Universitat de Múrcia) i investigador, amb publicacions a nivell nacional i internacional. Des de fa quatre anys treballa com a infermera residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma. Compta amb el Certificat d'Aptitud Pedagògica per la Universitat de Múrcia i és tutora de pràctiques d'alumnes del grau d'Infermeria de la UIB.

JAVIER UREÑA MORALES

Palma, 1980. És diplomat en Ciències Empresarials per la UIB i llicenciat en Administració d'Empreses per la Universitat Abat Oliba. Ha exercit com a alumne col·laborador de la Càtedra d'Empresa Familiar. Treballa al Servei de Salut de les Illes Balears i des de 2011 és gerent del Consorci de Recursos Sociosanitaris i Assistencials de les Illes Balears, i ha assumit també les funcions de gerent de la Fundació d'Atenció i Suport a la Dependència i de Promoció de l'Autonomia Personal.

JAVIER VICH MORLÀ

Palma, 1979. És infermer per la UIB i tècnic auxiliar d'infermeria. Des de 2008 treballa com a infermer a la residència i centre de dia Oms-Residència Sant Miquel de Palma i és col·laborador de la residència SARQuavitae Can Carbonell. És docent de cursos per a tècnics sociosanitaris organitzats pel SOIB i tutor d'Estades Clíniques del grau d'Infermeria de la UIB a diversos centres.

